

ประเพณีล้านนา : ประเพณีปีใหม่เมือง

เผยแพร่โดย มูลนิธิปลวงปู่ทวน

*****

วันเนา

วันเนา เป็นวันที่สองของปีใหม่เมือง วันนี้อย่างไม่ถือว่าเป็นปีใหม่ เป็นช่วงที่พระอาทิตย์ยังเนาอยู่ระหว่างราศีมีนกับราศีเมษ ในแง่โหราศาสตร์ถือเป็นวันไม่ดี ไม่ส่งเสริมมงคล และเชื่อว่าหากใครด่าทอ ทะเลาะ วิวาทกัน จะทำให้ปากเน่าเหม็นเป็นอัมพฤกษ์ตลอดทั้งปี วันนี้จะไม่ดุด่า ว่าร้ายให้แก่กัน ตามประเพณีแล้ววันนี้เป็น "วันดา" คือวันที่ต้องเตรียมสิ่งของต่างๆเพื่อใช้ทำบุญในวันรุ่งขึ้น และตลอดทั้งวัน เด็กๆ บ่าว สาว เฒ่า แก่ จะพากันไปชนทรายที่แม่น้ำ เข้าวัด เพื่อก่อเป็นเจดีย์ทราย

เหตุที่ทางล้านนาเรียกวันนี้ว่าวันเนา เพราะเชื่อตามวรรณกรรมที่มีการกล่าวขานกันมาว่า นานมาแล้วยังมีพญาดนหนึ่งได้ตายจากไปในวันหลังวันสังขารล่อง แล้วกลายเป็นเปรตหัวเนา คนจึงเรียกวันนี้ว่าวันเนา วรรณกรรมดังกล่าวได้แก่ธัมม หรือธรรมเรื่อง อานิสงส์ปีใหม่ กล่าวว่

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พระยาสุริยะครองเมืองกลิงคราษฎร์ เลี้ยงฝีปีศาจไว้มากมาย ตายไปในวันหลังสังขารล่องหนึ่งวัน ไปเกิดเป็นเปรตหัวเนาอยู่นอกฟ้าจักรวาล ครั้นภายหลังภริยาสองนางตายไปเกิดเป็นเปรตอยู่ด้วยกัน เปรตทั้งสองนางจึงช่วยกันล้างหัวเนาของพญา จึงเรียกว่าวันนี้ว่า วันเนา

คนล้านนามีความเชื่อเรื่องวันเนาว่า ถ้าหากผู้ประสงค์จะปลูกเรือนไม้ไผ่ ให้รีบตัดไม้ภายในวันนี้ เพราะเชื่อว่าไม้จะไม่เน่าและไม่มีมอดหรือปลวกมากินไม้ดังกล่าว

วันเนาหรือวันเนา นี้ บางปีจะมีสองวัน บางปีจะมีวันเดียว ส่วนมากจะมีวันเดียวที่มีสองวันเพราะการนับวันตามแบบจันทรคติ นั้น สี่ปีจะมีเดือนเดือนสิบ ๒ หนแบบไทย ล้านนาครั้งหนึ่ง หรือสี่ปีจะมีเดือนแปด ๒ หนตามแบบไทยภาคกลางครั้งหนึ่ง หรืออาจเกี่ยวข้องกับ การคำนวณวันเวลาตามแบบโหราศาสตร์ที่ตกทอดกันมาแต่ดั้งเดิม (โองงเฮียน สิบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๑๔)

ไปกาตวันเนา

วันนี้ตลาดเช้าของแต่ละหมู่บ้านจะคึกคักเป็นพิเศษ ตั้งแต่เช้ามีดจะมีคนเต็มตลาด ทั้งพ่อค้าแม่ค้าและชาวบ้านชาวเมือง ที่มาจับจ่ายใช้สอยเพื่อซื้อของกินของใช้ต่างๆ นานาที่จำเป็นต้องใช้ในประเพณีปีใหม่เมือง เช่น ช่อ ตุง ข้าวตอก ดอกไม้ หมากเหมี้ยง เสื้อผ้า คริวดำ หัว ผลไม้ ฯลฯ เพื่อใช้ในการทำบุญและดำหัวผู้มีพระคุณ

สมัยโบราณลูกสาวของแต่ละบ้านจะตื่นเช้าเป็นพิเศษ เพื่อมาตำข้าวแป้ง หรือโขลก แป้งข้าวเหนียวไว้ทำขนมจ็อกหรือขนมเทียน หนุ่มๆ ก็จะตื่นเช้าเป็นพิเศษเช่นกัน เพื่อถือโอกาส ไปอู้สาวตำข้าว หนุ่มใครชอบสาวใคร ก็จะไปยังผ้ามองที่สาวคนนั้น ไปตำข้าวแป้ง ผ้ามองหรือโรงกระเดื่องนี้ ในอดีตจะมีทุกบ้าน บางท้องถิ่นสามสี่บ้าน จะรวมกันใช้ผ้ามองร่วมกัน จึงเป็นโอกาสพบปะระหว่างหนุ่มสาวได้พบกัน (โสงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๑๕)

เตรียมขนมและอาหารปีใหม่

วันนี้ช่วงสายๆ แม่บ้านพ่อเรือนจะช่วยกันเตรียมขนมหรือข้าวหนมที่จะใช้ทำบุญ คำหัวและเลี้ยงแขก เป็นของฝากญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยือน ในอดีตพ่อเรือนมักจะนิยมดองเหล้าไว้ล่วงหน้า โดยใช้กรรมวิธีแบบโบราณ ใช้สาเหล้าหมักกับข้าวสารไว้ในไห และจะเปิดดื่มเพื่อเลี้ยงแขกในช่วงปีใหม่พอดี ส่วนข้าวหนมที่มักนิยมทำกันในช่วงปีใหม่ ได้แก่ ข้าวหนมจ็อก ข้าววิตูหรือข้าวเหนียวแดง ข้าวต้มหัวงอก ข้าวต้มมัด ข้าวหนมจั้น ข้าวแคบ ข้าวควบ ข้าวแต่น ข้าวหนมเกลือ ข้าวหนมลิ้นหมา ฯลฯ แป้งทำข้าวหนมก็ได้จากการนำข้าวไปตำที่ครกกระเดื่อง ไม่ได้ซื้อหากันอย่างปัจจุบันนี้ ส่วนอาหารก็มักจะเป็น ห่อหนึ่งปลีใส่เนื้อไก่ ใส่วุ้นเส้น ห่อหนึ่งห่อส้มใส่ไก่ แกงอ่อม แกงฮังเล ขึ้นสม(แหนม) เป็นต้น

ขนทรายเข้าวัด

ประเพณีขนทรายเข้าวัด ส่วนใหญ่นิยมขนทรายกันในวันเนา มีบางท้องถิ่นขนทรายในวันพญาวัน ทรายส่วนใหญ่ในอดีตจะต้องพากันเดินไปเอาทรายที่แม่น้ำใหญ่ เพราะช่วงเดือนเมษายนน้ำจะแห้งขอด จะเกิดหาดทรายขึ้นทั่วไป เช่น คนในเมืองเชียงใหม่จะถือขันสรงไปตักทรายแม่น้ำปิงตรงเชิงสะพานนวรัตน์ มาก่อเจดีย์ทรายที่วัดของตน (ดุสิต ชวชาติ. ปู่อาจารย์, สัมภาษณ์, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๑) ขณะขนทรายเข้าวัด กล่าวคำขนทรายเข้าวัดเป็นภาษาบาลีว่า "อะโห วะตะ เม วาลุกัง ติระตะนานัง สัพพะปาปัง วินัสสันตุ" วนไปวนมาจนทรายเสร็จ (โสงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๑๗)

การชนทรายเข้าวัดเพื่อก่อเป็นเจดีย์ทราย มีคติในการกำหนดรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่นก่อเป็นเจดีย์ทรายเล็กๆ เท่าจำนวนอายุ ก่อเจดีย์ทรายตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว เมื่อก่อเสร็จให้นำตุ๊กเทวดา ตุ๊กคน ตุ๊กไส้หมู ตุ๊กสิบสองราศี ซ่อ ข้าวตอก ดอกไม้ปักประดับเป็นพุทธบูชา บางวัดก็นิยมสานเสวียนเป็นชั้นๆ ขึ้นไป ๓ ชั้น ๕ ชั้น หรือทำเจดีย์ทรายขนาดใหญ่ ๙ ชั้น เรียกว่า "เจดีย์ทรายสุดซ้าว" เพราะเปรียบเทียบกับความสูงยาว ขนาดเท่ากับลำไม้ไผ่ที่เป็นแกนเสวียนสูงถึงปลายสุดไม้ไผ่ เจดีย์ขนาดใหญ่จำเป็นต้องใช้ทรายจำนวนมาก ดังนั้นการทำเจดีย์ทรายสุดซ้าวจะต้องอาศัยความสามัคคีความร่วมมือจากชาวบ้าน ในชุมชนเป็นอย่างมาก

ตำนานการชนทรายเข้าวัด มีความเป็นมากล่าวไว้ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสด็จไปเมืองสาวัตถีพร้อมบริวาร ทรงทอดพระเนตรเห็นทรายที่ชาวสะเอาตีชายหาด ด้วยพระราชศรัทธาในพระรัตนตรัย จึงทรงก่อทรายเป็นเจดีย์ ๘ หมื่น ๔ พันองค์ แล้วอุทิศเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา เมื่อพระองค์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าก็ได้ทูลถามถึงอานิสงส์ การก่อเจดีย์ทรายดังกล่าว พระพุทธเจ้าตรัสว่า

การที่มีจิตเลื่อมใสศรัทธาก่อเจดีย์ทรายถึง ๘ หมื่น ๔ พันองค์หรือเพียงองค์เดียวก็ได้อานิสงส์มาก คือ จะไม่ตกนรกหลายร้อยชาติ ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเพียบพร้อมไปด้วยยศถาบรรดาศักดิ์ มีบริวารและเกียรติยศชื่อเสียง หากตายก็จะได้ขึ้นสวรรค์ พรุ่งพร้อมด้วยสมบัติและมีนางฟ้าเป็นบริวาร" ดังนั้นการก่อพระเจดีย์ทราย ถือว่าเป็นอุทเทสิกเจดีย์ (พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องเตือน ให้น้อมรำลึกถึงพระพุทธคุณ เช่นเดียวกับพระพุทธรูป) ถือว่าได้อานิสงส์มาก ด้วยเหตุนี้จึงถือเป็นคตินิยมทำสืบต่อกันมา

อีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า สมัยพระพุทธเจ้าเป็นชายสามัญมีนามว่าติสสะ เป็นคนยากจน เชื้อใจ แสวงหาเลี้ยงชีพด้วยการตัดฟืนขาย แต่เป็นผู้มีศีลธรรมดีเป็นที่รักของประชาชน อยู่มาวันหนึ่งติสสะเดินออกจากบ้านเข้าไปในป่า เห็นมีลำธารไหลผ่านมีหาดทรายขาวสะอาดงดงาม ติสสะมีจิตปลาทะอยากทำบุญ จึงได้เอาทรายมาก่อเป็นพระเจดีย์ แล้วฉีกเสื้อผ้าที่ตัวเองสวมอยู่นั้นฉีกเป็นตุ๊กหรือธงปักลงบนยอดเจดีย์ แล้วอธิษฐานว่า "อิมินา ปุญญกมเมนา ทัง วาลุกเจตียัง กตธา สุขี อุตตานัง ปริหารันโต นิพพานะปัจจโยมัมหิ เม นิจิจจัง" ด้วยอำนาจการก่อพระ

เจดีย์ทรายนี้ ขอให้ข้าพเจ้าบริหารตนให้มีความสุขและเป็นปัจจัยแห่งพระนิพพานเจ้าเกิด และขอให้บุญเกื้อหนุนให้เกิดมาเป็นพระพุทธรูปเจ้ามาโปรดสัตว์โลก เมื่อพระโพธิสัตว์ตีสระบำเพ็ญบารมีเต็มที่แล้วตายลง ต่อมาได้เกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้าในยุคปัจจุบัน (รังสรรค์ จันต๊ะ, ๒๕๔๘)

นอกจากการขนทรายเข้าวัดจะได้รับอานิสงส์ตามตำนานที่กล่าวมาแล้ว อีกประการหนึ่ง การขนทรายเข้าวัด ถือเป็น การชดเชยใช้หนี้คืนให้แก่ธรณีสงฆ์ เป็นการขอขมาต่อ "ขวงแก้วทั้งสาม" (ลานพระรัตนตรัย) เพราะในอดีต ลานวัดจะปูด้วยทรายทั่วทั้งบริเวณ เรียกว่า "ลานทราย" มีคติความเชื่อว่าลานทรายเปรียบเสมือนทะเลสีทันดรที่รอบล้อมจักรวาล ส่วนโบสถ์วิหารหรือพระเจดีย์เปรียบเป็น เขาพระสุเมรุศูนย์กลางของจักรวาล ยอดสูงสุดของพระเจดีย์ที่เรียวแหลม เหมือนจะทะลุฟ้าขึ้นไปนั่นคือเป้าหมายสูงสุดของสัตว์ทั้งหลาย อันอาศัยอยู่ในมณฑลจักรวาลเรา นี้ นั่นคือเมืองแก้วมหาเนรพาน หรือพระนิพพานเป็นที่สิ้นสุด (โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๑๗) ดังนั้น ทรายที่อยู่ตามลานวัดนั้นถือเป็นของสงฆ์ ทั้งนี้มีคติความเชื่อที่ว่า การนำของสงฆ์ออกไปโดยไม่ได้รับอนุญาตนั้น จะเป็นปาบอย่างใหญ่หลวง เนื่องจากการเดินเข้าขวงลานวัดแล้วเดินออกไปจากวัด อาจจะมีดินทรายที่เหยียบย่ำติดเท้าออกไปด้วย โดยที่เราไม่รู้ตัว เมื่อถึงเทศกาลปีใหม่เมือง ก็จะมีการขนทรายเข้าวัดเพื่อใช้หนี้สงฆ์ จะได้ชดเชยบาปที่เมืงตายติดตัวออกไป และทรายที่ขนมานั้นยังก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการบูรณปฏิสังขรณ์ หรือนำไปใช้เพื่อปลูกสร้างสิ่งต่างๆ ภายในวัดให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ตุ่งปีใหม่

ในวันเนา คนแก่คนเฒ่า หรือผู้ที่มีฝีมือในการตัดตุ่ง ก็จำนำกระดาษว่าวหลากสีมาตัดเป็นตุ่งรูปลักษณะต่างๆ เช่น ตุ่งไส้หมูหรือช่อพญายอ ตุ่งเทวดา ตุ่งคน ตุ่งสิบสองราศี ชื่อนำทาน เพื่อเตรียมไว้ปักเจดีย์ทรายในวันพญาวัน ไม้ที่นิยมนำตุ่งไปมัดติด เช่น ต้นเชือก กิ่งไผ่ ต้นข่า ต้นกุ่ม เป็นต้น การถวายนทานตุ่งนี้ คนล้านนาเชื่อว่าหากเราตายไปตกอยู่ในนรกภูมิ ตุ่งที่เราทำถวายนทานเป็นพุทธบูชา นั้น จะไปกวัดแกว่งให้เราเกาะชายตุ่งนั้นไว้ ตุ่งจะนำพาเราให้รอดพ้นจากนรกอเวจี นำขึ้นไปสู่สุวรรสวรรค์

ในตำนานท้าวเวียงนครเงินยางเชียงแสนกล่าวถึงการทานตุงว่า ทำให้มนุษย์สามารถหลุดพ้นจากการตกนรกได้ว่า สิ่งท้าวเวียงนครเอาธงคือตุงและหยาดน้ำ ครั้นสิ้นชีวิตต้องเสวยวิบากในนรก พญายมถือว่าได้ผลทานตุงและทานน้ำสงกุศลให้ขึ้นสวรรค์ ยังมีเรื่องพรานฆ่าเนื้อเปื้อปลา เคยเห็นตุงพระประธานองค์ใหญ่วัดศรีโคมคำอันพายัพัดไปมาดูงามแก่ตวยิ่งนัก จึงสร้างตุงผืนใหม่ถวายบูชา ครั้นตายไป ก่อนลงขุมนรกก็มีตุงที่ตนถวายทานแล้วนั้นพันกายให้พ้นจากนรก

เมื่อตติยศักราชได้ ๙๐๖ ตัว ปีชวด อัฐศก เดือน๗ เพ็ญ มีชาวขานนำตุงรูปภาพผืนหนึ่งมาบูชาพระประธานใหญ่ พอถวายแล้วก็เอาขึ้นแขวนบนเพดาน แล้วก็พลาดตกลงมาตาย ธงผืนนั้นก็รับเอาชายผู้นั้นไปขึ้นสวรรค์ ไปปรากฏที่พระเศศแก้วจุฬามณี (โองเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๑๘)

ด้วยเหตุนี้ในช่วงประเพณีปีใหม่ ชาวล้านนาจึงมีบูชาตุงและก่อเจดีย์ทรายถวายเป็นพุทธบูชา เนื่องด้วยอานิสงส์ดังกล่าว

พิธีลอยเคราะห์วันเนา

พิธีลอยเคราะห์วันเนา เป็นพิธีกรรมแบบโบราณในปัจจุบันไม่นิยมทำกันแล้ว ปรากฏในหนังสือตำราพิธีสงเคราะห์แผนโบราณ โดย ตรีนรัตน์ แมร์ริม เขียนถึงพิธีลอยเคราะห์วันเนาไว้ว่า

เมื่อถึงวันเนา(เนา)ของสงกรานต์ ปีใหม่เมืองเหนือทุกๆ ปี ถ้าท่านต้องการให้หมดเคราะห์หมดภัย ให้อยู่สุขสบายนั้น ก็ให้ทำพิธีสงเคราะห์ลอยเคราะห์วันเนาตามพิธีโบราณ ให้ทำในวันเนานั้นแล

ให้ทำสะตวงหยวก ๑ อัน กว้างยาว ๑ ศอกเท่ากัน แล้วให้เอาดินมาปั้นรูปต้นไม้และสัตว์ที่เป็นกำเนิดของท่านใส่ และใส่เครื่องครัว ข้าวปลาอาหาร ลูกส้มของหวาน พรวัวตาลกล้วย อ้อย ข้าวตอกดอกไม้ ช่อ ๔ ตัวปักไว้ ๔ มุมสะตวง เทียน ๔ เล่มปัก ๔ ทิศของสะตวง เมื่อถึงวันเนาตอนเย็นๆ ก็เตรียมเครื่องบูชาไปสู่อ่านน้ำแม่ใหญ่ พร้อมแล้วให้อ่านคำโองาสลอยเคราะห์ว่า

ดูกราเจ้ากู ข้าเกิดมาเพื่อเจ้ากูแล เท่าว่าเราอยู่จิมกัน ภัยก็เกิดมีมาชะแล เจ้ากูจุงรับเอาภัยเคราะห์วัน เคราะห์ยาม เคราะห์ปี เคราะห์เดือน เคราะห์กำเนิดเกิดมา สรรพเคราะห์ทั้ง

มวล อันมีในตนตัวแห่งข้านี้ไปกับตนเจ้ากู แล้วจูงกระทำนำมา ยังวุฒิสวัสดิ์ ลากะ ยัสสะ สัมปัตติ อันมาก แล้วจูงหื้อเป็นที่ไหว้บูชาระหะ วันทาระหะแก่คนแลเทวดาทังหลาย ขอหื้อผู้ข้านี้ศรี ที่มาอายุมันยืนยาว มั่งมูลทุนเท่า เป็นดังจักรวรรดิคหบดี แลสิมพลีเถรเจ้านั้นเลี้ยงปิ่นนี้ทั้งมวล แก่ ผู้ข้าแต่เทอะ

ว่า ๓ รอบแล้วเอาสะตวงเวียนแหวผู้บูชานั้น ๓ รอบแล้วปล่อยลอยแม่น้ำไปเสีย เอาน้ำส้มปล่อยสรวลงในสะตวงนั้นด้วย แล้วกลับบ้านอย่าเหลียวคืนหลัง กลับถึงบ้านเลย

รูปต้นไม้และรูปสัตว์ที่ทำด้วยดินใสในสะตวงนั้น ผู้เกิดปีชวด ไม้ศรีมหาโพธิ์ รูป ผีเสื้อยักษ์๑ ตัว เกิดปีฉลู ไม้บุนนาค๑ รูปหมา๑ตัว ปีชลา รูปผีเสื้อยักษ์๑ตัว ไม้ไผ่๑กอ ปีเถาะ รูปไม้ขมพุดต้นไก่อ๑ตัว ปีมะโรงรูปต้นข้าว๑กอ รูปไก่อ๑ตัว ปีมะเส็ง รูปไม้หัด๑ต้น ผีเสื้อยักษ์๒ตัว ปีมะเมีย รูปไม้แก รูปหมา๑ตัว ปีมะแม ปีวอก ต้นไม้ทองกวาว๑ต้น หมา๑ตัว ปลา๑ตัว ปีระกา รูปไม้มะกอกรูปเสือโคร่ง๑ตัว ปีจอ รูปไม้มะตาเสือรูปเสือ๑ตัว ปีกุน รูปดอกบัว๑กอ รูปผียักษ์๑ ตัว

รูปเหล่านี้ ถ้าคนที่บูชานั้นเกิดปีใดก็ ให้ทำรูปนั้นๆ วางไว้กลางสะตวง เอารูปสัตว์วาง ไว้พื้นของต้นไม้ คล้ายกับมาพักพิงอาศัยอยู่ร่มไม้มันั้นแล จบลอยเคราะห์วันเนาแล (โองงเขียนสืบ สานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๑๙ - ๒๐)

ความเชื่อบางประการเกี่ยวกับวันเนา

วันเนาไม่ควรด่าทอ สาปแช่งหรือกล่าวคำร้ายต่อกัน ปากจะเน่าจะเหม็น เป็นอัมมงคล ไปทั้งปีวันเนาควรตัดไม้ไผ่ที่จะสร้างบ้าน มอดปลวกจะไม่มากินเชื่อว่าถ้าดูด่าลูกหลานเรื่องใด เด็กจะนิสัยแบบนั้นไปตลอดทั้งปี (โองงเขียนสืบ สานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๑๗)

ที่มา : <https://lannainfo.library.cmu.ac.th/lannatradition/newsyear-wannoun.php>